

Przystanek historia

<https://przystanekhistoria.pl/pa2/teksty/43216,Wies-i-chlopi-w-Polskim-Panstwie-Podziemnym.html>

ARTYKUŁ

Wieś i chłopi w Polskim Państwie Podziemnym

OKRES HISTORYCZNY

(1939-1945) II wojna światowa

Autor: JANUSZ GMITRUK 13.05.2019

Wrzesień 1939 r. rozpoczął najtragiczniejszy i najtrudniejszy okres dla Polaków – walka o przetrwanie już nie tylko narodowe, kulturalne, ale i biologiczne. Walka ta toczyła się niemal od pierwszych dni okupacji. Początkowo nieskoordynowana, żywiołowa, przynosiła wiele ofiar.

Bezprzykładnej w naszych dziejach eksploatacji towarzyszyło zjawisko – niebezpiecznej z punktu widzenia biologicznego – stale narastającej eksterminacji ludności polskiej. Wszystkie dziedziny życia w okupowanym kraju zostały podporządkowane zaborczym planom III Rzeszy. Dotyczyło to gospodarki i siły roboczej.

Żywią i bronią

W okupowanym kraju chłopci stanęli na pozycji niepodległościowej i antyokupacyjnej, zwłaszcza wobec polityki okupantów zmierzającej wynarodowieniu Polaków, niszczenia ich kultury, warstw inteligencji oraz fizycznego wyniszczenia narodu.

Na barkach wsi spoczął nie tylko ciężar wyżywienia, ale i zabezpieczenie przetrwania i zachowania bytu społeczeństwa polskiego oraz walka wyzwolenicza. Wieś była ostoją patriotyzmu i solidaryzmu społecznego, samopomocy, ochroniła dobra kultury przed grabieżą okupanta i była szczególnym przykładem współpracy pomiędzy Państwem Podziemnym a społeczeństwem. Wieś polska przez produkcję i posiadanie żywności stanowiła oparcie dla inteligencji, jeńców, więźniów, Żydów, wysiedlonych, „spalonych” członków konspiracji, zapewniając im możliwość biologicznego przetrwania. Chłopska niepokorność i walka z narzuconymi przez okupanta prawami, uczyły postaw obywatelskości, ofiarności i odpowiedzialności za innych. Takiemu procesowi sprzyjały wrodzone cechy chłopskiego charakteru jak odporność psychiczna na trudności i zagrożenia, realizm, praktycyzm życiowy, jak również przywiązanie i umiłowanie ziemi której bronili, a która dawała im niezależność ekonomiczną i godność osobistą.

W okupowanym kraju chłopci stanęli na pozycji niepodległościowej i antyokupacyjnej, zwłaszcza wobec polityki okupantów zmierzającej wynarodowieniu Polaków, niszczenia ich kultury, warstw inteligencji oraz fizycznego wyniszczenia narodu.

Na wsi tworzyły się podstawy solidarności całych zbiorowości – tu wszyscy się znali, obowiązywały czytelne zasady działania ugruntowane w wierze katolickiej i tradycji wspierane przez autorytety lokalnych

przywódców. Chłopi sami organizowali życie społeczne odrzucając ingerencje władz okupacyjnych tworzyli samorządnie podziemny samorząd, który był elementem niepodległości pod okupacją i to on niejednokrotnie decydował o wpływach Polskiego Państwa Podziemnego, które przejmowało te żywiłowe struktury i na nich budowało zorganizowany cywilny i zbrojny ruch oporu.

Polskie Państwo Podziemne

Pojęcie Polskiego Państwa Podziemnego jest z prawnego punktu widzenia kategorią umowną. Dla Polaków jest wyrazem wysokiego stopnia zorganizowania, funkcjonowania, dyspozycyjności i rozległego obszaru walki cywilnej i zbrojnej narodu polskiego w latach II wojny światowej. Walka toczyła się we wszystkich dziedzinach życia zarówno z okupantem niemieckim, jak i sowieckim. Konstrukcja i status Polskiego Państwa Podziemnego wynikały z potrzeby oporu wobec narzuconej totalnej wojny, wobec konieczności obrony świadomości narodowej i biologicznego istnienia Polaków.

Za początek działalności Polskiego Państwa Podziemnego przyjmuje się 27 września 1939 r. – dzień powstania Służby Zwycięstwu Polski. W 1940 r. na ziemiach polskich istniało już ok. 200 organizacji konspiracyjnych.

Działalność niepodległościową podjęły główne partie opozycji antysanacyjnej: Polska Partia Socjalistyczna – Wolność-Równość-Niepodległość (kryptonim „Koło”), Stronnictwo Ludowe „Roch”, („Trójkąt”), Stronnictwo Narodowe („Kwadrat”), Stronnictwo Pracy („Romb”), Stronnictwo Demokratyczne („Prostokąt”). Najliczniej rozbudowane struktury na wsi stworzyło SL „Roch”. W dziesięciu okręgach, w 166 powiatach, 1000 gminach i 8000 gromadach walczyło 60 000 żołnierzy. Były to skadrowane zarządy trzy- i pięciosobowe. Struktury innych partii politycznych w środowiskach wiejskich nie zostały rozwinięte tak jak ludowców i ograniczały się głównie do miast.

Obwieszczenie władz niemieckich informujące o karach za udzielanie pomocy partyzantom i skoczkom spadochronowym (cichociemnym), Radom, 6 XII 1943 r. (ze zbiorów AP w

Akcje dywersyjne na Kielecczyźnie. Niszczenie transportów, wysadzanie linii kolejowych było jednym ze sposobów walki z okupantem, b.d.m. [ze zbiorów IPN]

Kielcach)

Polskim Państwem Podziemnym nazywamy te struktury konspiracyjne działające na terenach okupowanego kraju, które zostały powołane lub zatwierdzone przez rząd RP na emigracji (we Francji, potem w Londynie w Wielkiej Brytanii). Należały do nich: Związek Walki Zbrojnej/Armia Krajowa, Delegatura Rządu RP na Kraj oraz Polityczny Komitet Porozumiewawczy/Rada Jedności Narodowej, a tym samym wchodzące i ich skład konspiracyjne partie polityczne: PPS, SL, SN i SP. Konspiracyjnym parlamentem Polskiego Państwa Podziemnego – reprezentacją partii politycznych był Polityczny Komitet Porozumiewawczy, który powstał 26 II 1940 r., 21 III 1943 r. przekształcony został w Krajową Reprezentację Polityczną, a na początku 1944 r. w Radę Jedności Narodowej. Ta ostatnia działała do lipca 1945 r. Gdyby przyjąć proporcjonalną strukturę społeczną PPP to chłopci stanowili w nim około 70%.

Chłopi sami organizowali życie społeczne odrzucając ingerencje władz okupacyjnych tworzyli samorzutnie podziemny samorząd, który był elementem niepodległości pod okupacją i to on niejednokrotnie decydował o wpływach Polskiego Państwa Podziemnego, które przejmowało te żywiołowe struktury i na nich budowało zorganizowany cywilny i zbrojny ruch oporu.

Administracją podziemną Polskiego Państwa Podziemnego była Delegatura Rządu RP na Kraj, z własną policją i sądownictwem, która koordynowała całe polskie podziemie cywilne. Na czele administracji podziemnej stał delegat rządu w randze wicepremiera. Charakter i miejsce urzędu Delegata Rządu RP na Kraj w systemie ustrojowym stanowił kluczowy element fenomenu Polskiego Państwa Podziemnego. Zorganizowane struktury Polskiego Państwa Podziemnego – administracyjne polityczne i wojskowe – były szacowane na około 1 mln. osób, bez tajnej oświaty wszystkich szczebli.

Delegatami Rządu RP na Kraj byli kolejno: Cyryl Ratajski (od 3 XII 1940 do 5 VIII 1942; oficjalnie nie otrzymał nominacji); Jan Piekałkiewicz (od 5 VIII 1942 r. do 19 II 1943 r.); Jan Stanisław Jankowski (od 19 II 1943, formalnie od 21 IV 1943 do 27 III 1945 r.) i p.o. delegata Stefan Korboński (od kwietnia do końca czerwca

1945 r.). Wnieśli oni ogromny wkład w budowę struktur i kierowanie Polskiego Państwa Podziemnego w latach 1940-1945.

Losy polskich delegatów były tragiczne. Tylko Stefan Korboński przeżył okupację. Cyryl Ratajski – zmarł, Jan Piekałkiewicz – został okrutnie zamordowany przez Niemców, Jan Stanisław Jankowski – porwany przez Sowieców i osądzony w procesie szesnastu przywódców Polskiego Państwa Podziemnego w 1945 r., nigdy nie wrócił do kraju. Zmarł 13 III 1953 r. we Włodzimierzu nad Kłazmą, a okoliczności jego śmierci i miejsce pochówku pozostają nieznane.

W Delegaturze Rządu RP na Kraj szczeblu centralnym w Warszawie pracowało blisko 1000 osób. Poza centralą w wielu rejonach kraju (na terenie GG, ziem włączonych do III Rzeszy oraz ziem włączonych do ZSRR) działały delegatury terenowe - okręgowe i powiatowe, rozbudowywane niejednokrotnie do poziomu gminy.

Biuro Delegata Rządu RP na Kraj składało się z szeregu komórek organizacyjnych. Były to: Prezydium (Sekcja Prezydiałna, Sekcja Finansowo-Budżetowa, Sekcja Kontroli, Dział/Departament Likwidacji Skutków Wojny); prowadzące „działalność bieżącą” – Departament Spraw Wewnętrznych, Departament Informacji i Dokumentacji, Departament Oświaty i Kultury, Departament Pracy i Opieki Społecznej, Kierownictwo Walki Cywilnej/Kierownictwo Oporu Społecznego; komórki pionu gospodarczego – Departament Rolnictwa, Departament Skarbu, Departament Przemysłu i Handlu, Departament Poczt i Telegrafów, Departament Komunikacji, Departament Robót Publicznych i Odbudowy, Komitet Ekonomiczny, Krajowa Rada Odbudowy. Pozostałe komórki szczebla centralnego Delegatury Rządu to: Departament Sprawiedliwości (i legislacji), Sekcja (Departament) Spraw Zagranicznych, Biuro Narodowościowe, Komitet Koordynacji Ustawodawczej, Centralna Komisja Badania i Rejestrowania Zbrodni Okupanta w Polsce, Komitet Administracyjny, Komitet Polityczny, komórka pomocy dla jeńców angielskich oraz Departament Obrony Narodowej.

Te struktury Polskiego Państwa Podziemnego, oprócz prowadzenia bieżącej walki zbrojnej z okupantem, opracowywały plany i przygotowywały kadry do objęcia jawnej działalności w okresie planowanego powstania powszechnego, a także na okres powojenny – co było ewenementem wśród krajów okupowanej Europy.

Filarem administracji podziemnej było SL „Roch”. Spośród czterech delegatów Rządu RP na Kraj dwóch (Piekałkiewicz i Korboński) to ludowcy, na 181 delegatów powiatowych w okupowanej Polsce działacze ludowi obsadzili 100, a także 7 delegatur wojewódzkich i kilka departamentów w centrali.

W ramach administracji cywilnej działał Państwowy Korpus Bezpieczeństwa i Straż Samorządowa, których organizatorem i pierwszym komendantem był Marian Koziński, a od grudnia 1943 r. jego funkcje przejął ludowiec – dr Stanisław Tabisz. Wśród 50 tys. policjantów Polskiego Państwa Podziemnego znaczną część stanowili żołnierze Batalionów Chłopskich.

Walkę cywilną Polskiego Państwa Podziemnego koordynowało Kierownictwo Walki Cywilnej powstałe w kwietniu 1941 r. W połowie 1943 r. KWC współtworzyło Kierownictwo Walki Podziemnej, wspólnego organu Delegatury i Komendy Głównej Armii Krajowej. Kierownikiem KWC był Stefan Korboński, a KWP gen. Tadeusz Komorowski

„Bór”.

Oddział BCH w okolicach Łży 1944 r. (ze zbiorów MHPRL w Warszawie)

Członkinie Zielonego Krzyża, b.d.m. (ze zbiorów MHPRL w Warszawie)

Oddział Armii Ludowej na Kielecczyźnie, b.d. (ze zbiorów MHPRL w Warszawie)

Zbrojne struktury podziemia i bojówki komunistyczne

W Polsce konspiracja powstała najwcześniej wśród okupowanych państw w Europie. Mieszkańcy wsi byli podstawą narodowego oporu walcząc w podziemnym wojsku : Batalionów Chłopskich, Armii Krajowej, Narodowych Sił Zbrojnych, Armii Ludowej. W zakresie walki o niepodległość tworzono w wojskowe organizacje podziemne, których powstało ponad 50 centralnych, okręgowych, powiatowych, gminnych , pułkowych i pionów ruchów podziemnych. One też były scalane i przekształcane w pionowy AK. Od jesieni 1939 r. Związek Walki Zbrojnej, a od lutego 1942 r. Armia Krajowa prowadziła akcję scaleniową, wcielając większość organizacji zbrojnych, a także częściowo Bataliony Chłopskie, GL WRN, NOW oraz Narodowe Siły Zbrojne.

Armia Krajowa działała w całym okupowanym kraju w ramach komend 6 obszarów. Całą działalnością kierowała Komenda Główna i sztab, w skład którego wchodziło 6 oddziałów. W KG AK na etatach było 2000 oficerów. Komendantami AK byli kolejno: gen. Stefan Rowecki „Grot”, gen. Tadeusz Komorowski „Bór” i gen. Leopold Okulicki „Niedźwiadek”. Pod koniec wojny w AK zaprzysiężonych było 360 tys. żołnierzy.

Drugą pod względem liczebności organizacją

zbrojną Polskiego Państwa Podziemnego były Bataliony Chłopskie, powstałe w połowie 1940 r. Działały w 10 okręgach, 160 powiatach, 2000 gminach i ponad 10 tys. gromad. Pod koniec wojny związanych było w BCh 157 tys. osób... Siłą zbrojną BCh było 400 oddziałów specjalnych i 70 oddziałów partyzanckich, w których walczyło ok. 20 tys. dobrze uzbrojonych partyzantów.

Głównym celem AK było prowadzenie walki bieżącej z okupantem oraz przygotowanie antyniemieckiego powstania powszechnego. Główne formy działalności to wywiad, kontrwywiad, dywersja, zamachy na funkcjonariuszy okupanta, odbijanie więźniów politycznych, działalność propagandowa oraz walka partyzancka.

Oddziały AK podjęły akcję „Burza”, której celem było zbrojne powstanie i przejęcie władzy w Polsce, 1 VIII 1944 r. rozpoczęły Powstanie Warszawskie. Do „Burzy” sformowano duże jednostki zgodnie z planem Odtworzenia Sił Zbrojnych. Ogółem AK wystawiła 14 partyzanckich dywizji piechoty, 3 zgrupowania batalionów, 2 brygady kawalerii oraz kilka samodzielnych pułków, łącznie ok. 150 tys. żołnierzy. Najliczniejszym oddziałem biorącym udział w akcji „Burza” była 27 Wołyńska Dywizja Piechoty.

Drugą pod względem liczebności organizacją zbrojną Polskiego Państwa Podziemnego były Bataliony Chłopskie, powstałe w połowie 1940 r. Działały w 10 okręgach, 160 powiatach, 2000 gminach i ponad 10 tys. gromad. Pod koniec wojny związanych było w BCh 157 tys. osób, w tym 8 tys. sanitariuszek Zielonego Krzyża. Dowodziła Komenda Główna BCh na czele z gen. Franciszką Kamińską „Zenonem Trawińskim”. Siłą zbrojną BCh było 400 oddziałów specjalnych i 70 oddziałów partyzanckich, w których walczyło ok. 20 tys. dobrze uzbrojonych partyzantów.

Głównym kierunkiem walki prowadzonej przez BCh było przeciwdziałanie eksterminacji biologicznej i eksploatacji gospodarczej wsi. Żołnierze BCh wykonali w czasie okupacji ok. 6 tys. akcji bojowych, w tym 930 bitew i potyczek. Do pierwszych na ziemiach polskich należały bitwa pod Wojdą (30 grudnia 1942 r.), Zaborecznem (1 lutego 1943 r.). W walce poległo 10 tys. żołnierzy BCh, członków SL „Roch” i członkiń Ludowego Związku Kobiet.

W ramach scalenia – w latach 1943–1944 do Armii Krajowej przekazano ok. 60 tys. żołnierzy BCh.

W wyniku akcji scaleniowej Organizacji Wojskowych Związku Jaszczurczego i opozycjonistów z NOW doszło do powstania 20 września 1942 r. Narodowych Sił Zbrojnych. NSZ działały w 17 okręgach. W kwietniu 1944 r. liczyły 90 tys. żołnierzy. Oddziały NSZ były dobrze wyszkolone i uzbrojone. Główny ciężar walki spoczywał na

oddziałach partyzanckich. W marcu 1944 r. część struktur NSZ scaliła się z AK, brała udział w walkach w Powstaniu Warszawskim. Samodzielne organizacje NSZ utworzyły na Kielecczyźnie z działających tam oddziałów partyzanckich Brygadę Świętokrzyską (sierpień 1944 r.), liczącą ok. 800 żołnierzy, która przedostała się na zachód. NOW i NSZ poniosły duże straty, które były rezultatem niemieckich represji.

Opaski żołnierzy BCh i członków LZK metalowe sztance do ich malowania (ze zbiorów MHPRL w Warszawie)

Radiostacja należąca do Edwarda Kościeleckiego byłego zastępcy dowódcy kompanii łączności 4 p.p. AK [eksponat w zbiorach Mauzoleum w Michniowie]

Mniej liczną armią partyjną Polskiego Państwa Podziemnego była Gwardia Ludowa. Utworzona w 1939 r. przez PPS-WRN, od 1940 r. wcielona do ZWZ-AK, zachowała autonomię i podlegała kierownictwu PPS-WRN. Komendantem Głównym był Kazimierz Pużak „Bazyli”. W latach 1943–1944 liczyła ok. 40 tys. żołnierzy. Od maja 1944 r. GL-WRN działała pn. Organizacji Wojskowej Powstańczego Pogotowia Socjalistów. GL-WRN uczestniczyła w przygotowaniach do powstania powszechnego, prowadziła walkę bieżącą, sabotaż, wywiad, tworzyła oddziały partyzanckie. Oddziały wojskowe PPS-WRN walczyły w Powstaniu Warszawskim.

W 1942 r. powstała związana z ruchem komunistycznym Gwardia Ludowa, przekształcona 1944 r. w Armię Ludową. Dowódcą AL był gen. Michał Żymierski „Rola”. Główna działalność 10 brygad partyzanckich liczących po 200 osób ukierunkowana była na niszczenie transportów, łączności, prowadzenie sabotażu. Chłopi

stanowili w niej około połowy stanu liczebnego . Formacja ta nigdy nie podporządkowała się strukturą Polskiego Państwa Podziemnego, zdarzały się jednak lokalne formy współpracy między AL a innymi oddziałami podziemia.

W strukturach Polskiego Państwa Podziemnego walczyło pod koniec wojny 700 tys. żołnierzy ruchu oporu, to mieszkańcy wsi stanowili w nich liczący się odsetek. W tym w AK około 45%, w BCh 90% , NSZ ok. 20%, GL PPS-WRN także 20%, AL około 40 % . To w jakich zgrupowaniach walczyli mieszkańcy wsi często związane było z terytorialnością ich działania i nie zawsze miały podłoże ideologiczne. Najważniejsze było by móc bronić ludzi i ziemi.

Według niepełnych danych niemieckich, oddziały polskiego ruchu oporu dokonały w latach 1942-1945 ponad 110 tys. większych akcji zbrojno-dywersyjnych, z czego 6243 akcje zostały wykonane przez duże siły partyzanckie. Wykonano 2300 akcji na transport, wykolejono 1300 pociągów wiozących wojsko i zaopatrzenie na front. W walce zabito ponad 150 tys. policjantów i żołnierzy Wehrmachtu oraz kolaborantów.

W okresie nasilenia walk partyzanckich Niemcy musieli utrzymać dla zapewnienia bezpieczeństwa na okupowanym terytorium znaczne siły dochodzące do 850 przeliczeniowych batalionów. W 1278 akcjach przeciw partyzanckich oprócz niemieckich sił policyjnych brał udział Wehrmacht. W 1943 r. SOE (Kierownictwo Operacji Specjalnych) w Londynie wysoko oceniło działalność Polskiego Państwa Podziemnego, a Połączony Sztab Planowania uznał polski ruch oporu za najsilniejszy, najlepiej zorganizowany i najbardziej zdeterminowany w Europie.

Wiele wsi polskich stało się „partyzanckimi twierdzami„, silnymi nie murami i okopami, a chłopskimi charakterami, płacąc często wysokie rachunki za działalność i współpracę z podziemiem w postaci masowych aresztowań, egzekucji i pacyfikacji.

Nie wiemy, czy organizatorzy Polskiego Państwa Podziemnego pamiętali słowa wielkiego filozofa demokracji w dobie oświecenia Jana Jakuba Rousseau, który w obliczu grożącej w XVIII wieku Polsce utraty niepodległości napisał: Polacy, jeżeli przeszkodzić nie zdołacie, aby was nie pożarli sąsiedzi, starajcie się, aby was strawić nie mogli (Jan Jakub Rousseau, Uwagi o rządzie polskim, Warszawa 1966).

COFNIJ SIĘ